

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора психологічних наук, професора,
завідувача кафедри психології та соціальної роботи
Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
Бочелюка Віталія Йосиповича
на дисертацію Бозояна Миколи Амбарцумовича на тему «Психологічні
особливості розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців», що
подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)
у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія**

Актуальність теми дослідження. Розбудова України як демократичної держави висуває перед закладами вищої освіти принципово нові й важливі завдання. Особлива увага приділяється професійній підготовці майбутніх правоохоронців, від якості якої залежить майбутнє не лише держави, а й кожного члена суспільства. У цьому векторі одним із важливих напрямків роботи закладів вищої освіти є розвиток соціальної зрілості майбутніх правоохоронців як умови їх професійної надійності, здатності успішно й ефективно, з дотриманням вимог чинного законодавства та службової дисципліни, виконувати свої функціональні обов'язки як у звичних, так і в екстремальних умовах професійної діяльності.

Разом із тим, у розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців існує низка суперечностей, зокрема, між високими вимогами суспільства до їх результативної професійної діяльності і рівнем особистісної готовності й відповідальності за наслідки професійних дій; необхідністю впровадження сучасних психолого-педагогічних технологій щодо розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців та недостатньою підготовкою викладачів закладів вищої освіти до їх реалізації; необхідністю розвитку соціальної зрілості майбутнього правоохоронця, формування у нього професійно важливих знань, мотивації до професійної діяльності, особистісних якостей та відсутністю

необхідних психолого-педагогічних умов для їх прояву та стимулювання у навчальному процесі. Необхідність вирішення цих суперечностей підсилює актуальність обраної автором теми дослідження і є достатньою мірою обґрунтованою у роботі.

З огляду на зазначене, дисертаційне дослідження Бозояна М.А. має науковий та практичний інтерес, є своєчасною та доцільною науковою працею у галузі психології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. Даючи якісну оцінку виконаній дисертації, маємо відзначити коректне визначення дисертантом об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, узгодженість використаних методів з поставленими завданнями, репрезентативність вибірки, поєднання кількісних та якісних методів аналізу отриманих емпіричних даних, чітку послідовність та логічну структурованість у викладенні інформації і послідовне узагальнення матеріалу, що є свідченням високого теоретичного і методологічного рівнів здійсненої автором аналітичної роботи.

Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертаційного дослідження забезпечена формулюванням нових наукових положень, які презентують інформацію, раніше не представлену у психологічній галузі. Бозояном М.А. розкрито види (особистісна, професійна, громадянська) та критерії (когнітивний, діяльнісний, особистісний) соціальної зрілості майбутніх правоохоронців; визначено структурні складові (особистісно-комунікативну і професійно-поведінкову) соціальної зрілості та особливості їх функціонування у майбутніх фахівців-правоохоронців; запропоновано систему базових якостей, притаманних соціально зрілій особистості майбутнього фахівця правоохоронної галузі; виявлено показники (змістовний, оцінний, функціональний) рівнів розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців (оптимального, допустимого, критичного) та проведено диференціацію вибірки. Схвальної оцінки заслуговує розробка автором концептуальних засад і змісту психологічної програми розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців під час їх

професійної підготовки, яка реалізована на адаптаційно-професійному та професійно-особистісному етапах із дотриманням принципів націленості на перспективу, орієнтації на ціннісне ставлення до професії, діяльнісного виховання, соціальної взаємодії та психолого-педагогічних умов її ефективної реалізації (змістовно-цільових, організаційно-процесуальних, методико-інструментальних). У дисертації дістали подальшого розвитку погляди на підходи до психологічних засобів і технологій розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців в умовах їх професійної підготовки; а також поглиблено уявлення про змістовні психологічні параметри соціальної зрілості майбутніх правоохоронців та соціально-психологічну обумовленість функціонування структурних складових їх соціальної зрілості.

Значення одержаних результатів для науки і практичного використання підтверджує низка практико-орієнтованих і апробованих Бозояном М.А. досягнень, як-то: уточнення психологічних уявлень про психологічні особливості соціальної зрілості майбутніх фахівців-правоохоронців та соціально-психологічних поглядів на проблему її розвитку; визначення сутнісної, специфічної та структурно-рівневої характеристик соціальної зрілості майбутніх правоохоронців; розкриття закономірностей побудови психологічної програми розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців під час їх професійної підготовки та провідних умов її ефективної реалізації.

Практичне значення дослідження, проведеного автором, полягає у можливості використання методичного інструментарію для вивчення особливостей функціонування структурних складових соціальної зрілості майбутніх фахівців-правоохоронців та моніторингу рівнів її розвитку; у розробці та апробації психологічної програми розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців під час їх професійної підготовки, відповідно до визначених умов її ефективної реалізації (змістовно-цільових, організаційно-процесуальних, методико-інструментальних) й оцінці ефективності програмних заходів.

Повнота викладу основних результатів дисертації у публікаціях здобувача. Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено у 16 публікаціях автора, з яких 8 статей у наукометричних фахових виданнях із психології (з них 1 стаття проіндексована у наукометричній базі Web of Science Core Collection), 8 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Характеристика структури та змісту дисертації. Дисертаційну роботу викладено на 233 сторінках, із них 198 сторінок основного тексту; вона складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (263 найменування, 129 з яких іноземними мовами).

Вступ відображає стан наукової проблеми, її актуальність та значущість, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну та практичне значення результатів, інформацію про впровадження та апробацію дисертаційного дослідження, особистий внесок автора та його публікації, структуру і обсяг дисертації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи вивчення проблеми розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців» Бозояном М.А., на підставі досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, проаналізовані психологічні парадигми вивчення соціальної зрілості майбутніх правоохоронців; розкрито зміст, психологічну структуру та види соціальної зрілості майбутнього фахівця правоохоронної галузі; проаналізовано різні підходи, як до діагностики, так і до сприяння розвитку соціальної зрілості майбутніх фахівців-правоохоронців.

Слід погодитися з автором, що більшість дослідників пропонують розглядати соціальну зрілість не стільки з позиції формальних показників (досягнення певного віку, набуття певних прав та обов'язків), скільки з позиції виділення показників внутрішньоособистісного розвитку, тих якостей суб'єкта, що забезпечують йому свідоме, активне, творче життя. Результатом становлення особистості, з цієї точки зору, є досягнення нею соціальної зрілості, як здатності

до самостійних та відповідальних виборів, з урахуванням власних можливостей та суспільних потреб.

Заслуговує схвалення ретельне обрання автором дисертації наукових джерел для теоретико-методологічного обґрунтування основних положень дослідження, чіткість категоріального апарату, його обізнаність з науковою термінологією. Зокрема, дисертант віднайшов і ретельно вивчив існуючі у світовій науці інтерпретації терміну «соціальна зрілість», показав різні шляхи визначення структури соціальної зрілості, всебічно розкрив представлені у науці умови та чинники її розвитку. Крім того, Бозоян М.А. приділив особливу увагу потребі в уточненні психологічного змісту поняття соціальної зрілості майбутніх правоохоронців.

У другому розділі «Емпіричне дослідження психологічних особливостей соціальної зрілості майбутніх правоохоронців» автором викладено методичні та організаційні засади констатувального етапу дослідження. Дисертантом розкрито особливості функціонування структурних складових соціальної зрілості майбутніх правоохоронців та запропоновано її критерії. Так, у структурі соціальної зрілості майбутніх правоохоронців виокремлено особистісно-комунікативну та професійно-поведінкову складові. Показано, що особистісно-комунікативна складова включає цілісне сприйняття світу, орієнтацію на самопізнання, глобальне самоставлення, самоактуалізацію (орієнтація у часі, ціннісні орієнтації та прийняття себе), мотиви та цінності самореалізації у суспільстві (мотиви досягнення, самореалізації у соціально значущій діяльності, осмислення життя), соціальний інтелект, комунікативні та організаторські схильності, комунікативну соціальну компетентність (логічне мислення, емоційну зрілість, незалежність, самоконтроль) та комунікабельність. Професійно-поведінкова складова включає: професійне самовизначення, пов'язане з мотивами вибору професії та професійною готовністю (автономністю, поінформованістю, прийняттям рішень, плануванням та емоційним ставленням до професійної діяльності), а також морально-психологічну та інтелектуальну готовність до її здійснення, особливості

довільної саморегуляції поведінки (моделювання, програмування, оцінку результатів, гнучкість та самостійність), загальну інтернальну локалізацію контролю та інтернальність у сфері досягнень.

Дисертантом визначено критерії соціальної зрілості майбутніх правоохоронців: особистісний, що дозволяє оцінити якості особистості майбутнього правоохоронця, необхідні для здійснення ним професійної діяльності; когнітивний, що відображає володіння знаннями, необхідними для виконання професійних функцій; діяльнісний, що виражає ступінь практичної готовності до професійної діяльності.

З урахуванням структурних складових соціальної зрілості та її критеріїв Бозояном М.А. запропоновано модель системи базових якостей, притаманних соціально зрілій особистості майбутнього правоохоронця, яка включає самостійність дій, уміння співпрацювати, незалежність суджень, емоційну стабільність, екологічний світогляд, здатність до саморозвитку, самоактуалізації, інтелектуальну розвиненість, соціальну, громадянську активність, високоморальну позицію, відповідальність.

У третьому розділі «Психологічні засади та умови розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців» автором подано концептуальні основи та зміст психологічної програми розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців під час їх професійної підготовки; наведено результати апробації програми; здійснено аналіз умов її ефективної реалізації.

Дисертантом розроблено психологічну програму розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців під час їх професійної підготовки, теоретичним підґрунтям якої виступили системний, суб'єктно-діяльнісний, контекстно-компетентнісний, аксіологічний, культурологічний, акмеологічний підходи, теорія особистісно-розвивального психолого-педагогічного процесу та методологічні положення психологічного супроводу цього процесу. Запропонована програма базувалася на принципах націленості на перспективу, орієнтації на ціннісне ставлення до професії, діяльнісного виховання, соціальної взаємодії та включала адаптаційно-професійний, професійно-особистісний етапи

і передбачала організацію психолого-педагогічного супроводу процесу розвитку соціальної зрілості учасників із задіянням різних його тактик (наставництво, партнерство, співробітництво).

Розвивальні можливості розробленої Бозояном М.А. програми підтвердили отримані результати контрольного етапу дослідження, які довели також ефективність сукупності запропонованих автором психолого-педагогічних умов (змістовно-цільових, організаційно-процесуальних, методико-інструментальних) розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців під час їх професійної підготовки.

Отже, поставивши перед собою завдання розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців, Бозоян М.А. успішно його вирішив, забезпечивши шляхом формувального впливу переважний перехід з критичного рівня розвитку соціальної зрілості на допустимий та оптимальний рівні, більш сприятливі для професійної діяльності майбутніх фахівців правоохоронної галузі.

Відповідність дисертації встановленим вимогам та дані про відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз тексту дисертації показав, що дисертаційне дослідження Бозояна М.А. відзначається логічністю і чіткістю викладу матеріалу. Достовірність висновків забезпечується теоретичною та методологічною обґрунтованістю даних, діагностичним інструментарієм, адекватним завданням дослідження, значним обсягом експериментального матеріалу та його переконливим науковим аналізом, поєднанням кількісних та якісних методів дослідження. Головні положення та результати дослідження апробовані автором на науково-практичних конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів; отримані результати дослідження використовуються в освітньому процесі закладів вищої освіти України, що засвідчують подані довідки про впровадження результатів дослідження. Провідні ідеї та висновки дисертації знайшли своє відображення у чисельних публікаціях автора. Анотація відповідає тексту дисертації.

Дисертаційна робота Бозояна М.А. є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертацію Бозояна М.А., вважаємо за доцільне одночасно наголосити на деяких дискусійних питаннях.

1. Автор пов'язує соціальну зрілість майбутніх правоохоронців, зокрема, з мотивами, які лежать в основі вибору професії, і слушно зазначає, що такі мотиви є неоднорідними за походженням, характером зв'язків із образом професії. Проте, у цьому контексті правомірним було б виокремлення та диференціація дисертантом груп мотивів, які виражають потребу у тому, що становить основний зміст професії, її образ; мотивів, пов'язаних із особливостями самосвідомості, що характеризують самовираження особистості в умовах взаємодії з професією, виражають її раніше сформовані потреби, актуалізовані при взаємодії з професією тощо.

2. На нашу думку, дисертація набула б більш ґрунтовного характеру, якби дослідник дещо розширив методичний інструментарій її емпіричної частини. Наприклад, використавши психодіагностичні методики на визначення активності та мотивів участі у суспільно-корисній діяльності (зокрема, методики «Акт добровольців»), методики на виявлення рівня сформованості громадянської ідентичності (наприклад, методики «Незакінчена теза»), які є достатньо актуальними з погляду вивчення конструкту соціальної зрілості та рівнів її розвитку у майбутніх правоохоронців.

3. У третьому розділі дисертації, під час аналізу результатів формувального впливу, доречним було б застосування критерію знаків для визначення позитивних або негативних зрушень між результатами до психологічної програми розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців і після неї.

4. Бажано отримати від дисертанта розширене бачення можливостей щодо перспективи подальших досліджень з обраного ним напрямку.

Загальний висновок. Висловлені зауваження та пропозиції не знижують наукову та практичну цінність рецензованої дисертаційної роботи. Дисертаційне дослідження Бозояна М.А. на тему «Психологічні особливості розвитку соціальної зрілості майбутніх правоохоронців», яке подане на здобуття

наукового ступеня доктора філософії, за своїм науковим рівнем та практичною цінністю, змістом та оформленням повністю відповідає вимогам п.п. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради Закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а його автор, Бозоян Микола Амбарцумович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та
соціальної роботи Комунального закладу
вищої освіти «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Віталій БОЧЕЛЮК